

KUR'AN'A GÖRE ARAŞTIRMALAR V

DESTEK YAYINLARI: 1671

DİN: 13

HÜSEYİN ATAY / KUR'AN'A GÖRE ARAŞTIRMALAR V

Her hakkı saklıdır. Bu eserin aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü, yayınevinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

İmtiyaz Sahibi: Destek Yapım Prodüksiyon Dış Tic. A.Ş.

Genel Yayın Yönetmeni: Ertürk Akşun

Yayın Koordinatörü: Melih Atay

Editör: Ömer Faruk Atay

Son Okuma: Metin Civek

Kapak Tasarımı: İlknur Muştı

Sayfa Düzeni: Cansu Poroy

Sosyal Medya-Grafik: Tuğçe Budak-Mesud Topal-Nursefa Üzümler

Atay Yayıncılık: 1. Baskı 1995, 2. Baskı 2014, 3. Baskı 2017

Destek Yayınları: 4. Kasım 2022

Yayıncı Sertifika No. 13226

ISBN 978-625-441-795-5

© Destek Yayınları

Abdi İpekçi Caddesi No. 31/5 Nişantaşı/İstanbul

Tel. (0) 212 252 22 42

Faks: (0) 212 252 22 43

www.destekdukkani.com

info@destekyayinlari.com

facebook.com/DestekYayinevi

twitter.com/destekyayinlari

instagram.com/destekyayinlari

Yıkılmazlar Basım Yay. Prom. ve

Kâğıt San. Tic. Ltd. Şti.

15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad.

No. 62/B Bağcılar/İstanbul

Sertifika No. 45464

Tel. (0) 212 630 64 73

Hüseyin Atay

..... ◆

Kur'an'a Göre Araştırmalar

V

İslam'ı Anlama
ve Anlatma Metodu

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 9

MEDENİ MİLLET 21

İSLAM'I ANLAMA VE ANLATMA METODU 29

Akıl (Bilim Kaynağı) 29

İrade 30

Akıl-Vahiy 31

Hz. Muhammed'in İki Bilgi Kaynağı 32

Kur'an'ın Mevsukiyeti 32

Akıl Vahiy El Ele 33

Sünnet Hakem 34

Akıl-Vahiy-Sünnet 34

İçtihatlar Nass Oluyor 35

Tarihî İki Tespit 36

Mezhepçilik-Mezhep 37

Mezhepçilerin İmamlarına Muhalefeti 39

Düşüncede Duraklama 39

Taklit 41

İçtihat Farzdır	41
Fakih	42
Düşüncede Gerileme	44
Fikri ve Bedenî Tembelliğin Sebebi	44
Siyasetin Bilime Hükmetmesi	45
Bilimde-Dinde-Siyasette Çöküş	45
Medresenin Yıkılış Sebepleri	46
Çöküşün Tek Sebebi Dinî Zihniyet	48
Çıkış Yolu	51

MODERN BİLİM VE KUR'AN-I KERİM İLİŞKİSİNDE METOT 68

KUR'AN'A GÖRE İNANÇ İLKELERİ 90

Dilde İman	91
Bilgi-İman İlişkisi	92
İman Esaslarının Kur'an'da Tespiti	99
Allah'a İman	103
Sonuç	109

ALLAH'A İNANMAK 111

“NE MUTLU MÜSLÜMANIM” DİYENE” 120

KUR'AN'IN TOPLUM FELSEFESİ 128

İSLAM AHLAKI VE AİLE PLANLAMASI 149

İÇTİHAT 167

KUR'AN-I KERİM'İ OKUMA VE KUTSİYET 172

Temizlik	173
----------	-----

Kutsallık	173
Saygı	180
Kur'an'ın Okunması	184
Fıkıh	184
Müçtehitlere Göre Kur'an Okumanın Şartları	198
Abdestli Olmak Şartı	199
Bilgide Doğruluğun Tespiti Metodu	205
İki Önemli Husus	218
Kur'an ve Hadisi Anlamada İki Yol	221
KUR'AN-I KERİM'DE CEZALAR-UKUBAT	226
Takip Edilmesi Gereken Metot	236
KURBAN BAYRAMI	243
DİZİN	251

SUNUŞ

“Şüphesiz, bilgi ruhun gıdasıdır. Bu yüzden tıpkı beden için gerekli olan yiyecek maddelerini toptan satan tüccarların yaptığı gibi, sofist de sattığı şeyi övdüğü zaman bizi kandırmaması için dikkatli olmalıyız. Çünkü tüccarlar, gerçekten yararlı mı, yoksa zararlı mı olduğunu bilmeden ve hiçbir ayırım yapmadan, sattıkları bütün malları överler. Malların alıcıları da neyin yararlı, neyin zararlı olduğunu bilmez. Tıpkı bunun gibi, şehir şehir dolaşarak bilgi satan kimseler de sattıkları bütün malları aynı şekilde överler. Ama dostum, onların çoğu bu malların insan ruhu üzerinde nasıl bir etki yapacağını gerçekten bilmez. Bu yüzden neyin iyi, neyin kötü olduğunu biliyorsan, Protagoras’ın ya da başka birinin sattığı bir bilgiyi rahatça

satın alabilirsin. Ama dostum, neyin iyi neyin kötü olduğunu bilmiyorsan, o zaman dur ve en değerli şeyini bir şans oyununda tehlikeye atma. Çünkü bilgi satın almak, yiyecek ve içecek satın almaktan çok daha tehlikelidir.”¹

Platon demek istiyor ki, sözünü dinlediğin kişi dışında onun sözünün doğruluğunu ölçecek bir ölçün varsa herkesi, şüpheci Protagoras’ı da dinle. Buna göre sözünü dinlediğin kişi dışında bir ölçü istiyorsan, bu hususta İslam’ın getirdiği ölçü Kur’an’dır. Kur’an’ın ölçüsü de akıldır. İşte akıl ve Kur’an, ikisi beraber insanın yegane objektif doğruluk ölçüsüdür. Bilindiği gibi Protagoras sofistlerin ilkidir. Ona göre ölçü insandır. Var olanların ve var olmayanların ölçüsü insandır.² Bu, İslam’da birtakım sufilerin de bilimden kaçmak için kullandıkları ölçüdür. Bu ölçüye göre insan neye doğru diyorsa o doğrudur; neye yanlış diyorsa o yanlıştır. Tasavvufta, tarikatlarda ise, ölçü şeyh efendidir. Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır, şeklindeki saçmalık gibi. İşte bu Protagoras’ın sofist görüşüdür.³

Bu, insanların birbirlerinden ayrıldıkları hususlarda, haklı ve haksız olanları birbirinden ayıracak nesnel bir doğruluk ölçüsü olmadığı biçiminde yorumlanır.⁴

1. Erich Fromm, *Erdem ve Mutluluk*, s.11; Platon, *Protagoras*, 313d, e-314a-b, s.10-11.

2. Bertrand Russell, *A History Of Western Philosophy* (New York: 1945), s.77; Dagobert D. Runes, *Dictionary of Philosophy* (Amerika: 1961) s.257.

3. İslam’da kullanılan sufilik ile bu sofist ilişkisini ele almak gerekir.

4. Bertrand Russell, *A History Of Western Philosophy*.

Platon'un burada anlattığı, gerçek bilginin nasıl olmadığıdır. Bir söze, filan kimsenin sözüdür diye inanılmaması gerektiğini; ister tüccar, ister öğretmen, ister şeyh, ister önder, ister başkan, ister siyasi, ister idareci, ister muhalefet, ister iktidar vb. olsun, tek başına, o kimsenin sözüdür diye herhangi birinin sözünün, kendi mesleğiyle ilgili bile olsa, doğruluğuna hükmedilemez. Sözün doğruluğunun, söyleyenin dışında nesnel, objektif bir ölçüye göre değerlendirilmesi şarttır. Böyle nesnel bir ölçüsü olmayan sözün doğruluğuna hükmedilemez. Platon burada doğruluk ölçüsü vermiyor. Neyin nesnel bir doğru olarak değerlendirileceğine dair bir öneri sunmuyor ve belli bir ölçek zikretmiyor. Buna şöyle bir cevap vermek mümkündür: Platon'a göre, doğru bilgiye ulaşmanın ilk yolu, kişinin öğrendiklerine dışarıdan nesnel bir doğrulama ölçüsü bulmaya çalışması ve şüphelerinin peşinden giderek doğruları aramaya koyulmasıdır. Diğer insanlarla bu objektif ölçüde birleşebileceği için ortak bir doğruya ulaşacaktır. İnsan, bunu aklıyla yapacaktır. O hâlde kişi aklına başvuracaktır. Ancak, bu noktada tehlikeli olan, herkesin kendi aklına başvurması hâlinde, aklını daha önce elde ettiği bilgilere göre düşünmeye zorlaması sonucu aklın serbestçe hüküm verememesi ihtimalidir. Bundan dolayı Platon, kişinin ilk önce aklındaki bilgilerin doğru olup olmadığını sorgulayarak işe başlamasını, doğru bilgiye ulaşmanın en doğru yöntemi olarak

görmüştür. Buna göre denebilir ki, Platon saf, önyargısız aklı ve onun işlevi olan düşünceyi doğruluk ölçüsü almıştır.

İşte buna İslam düşüncesine göre şöyle cevap verilebilir: Allah insanı yarattı, ona akıl verdi ve bir de peşinden vahiy (Kur'an) gönderdi. İnsan akıl ve Kur'an ile doğruyu bulacaktır. Bu ikisi de nesnel ölçülerdir. İnsanın bütün bildiklerini, duyduklarını, dinlediklerini bu iki ölçüye vurarak bu iki ölçünün ortak verdiği bilgiyi temel ilke alıp öğrendiklerinin yanlış veya doğru olduğunu bilme imkânı vardır. Kur'an, bunun için vardır. İnsanı akla döndürmek için Kur'an baştan aşağı emir ve önerilerde bulunmaktadır. Buna göre insan, her türlü bilgiyi elde etmekten korkmaz. Akıl hem bilgi üretir, hem de bilgiyi değerlendirir. Kur'an hem aklı destekler, hem de iyiyi ve doğruyu yapmayı teşvik eder ve ödüllendirerek yaptırım sağlar. Akıldışı çabaların direnme gücünü aşmak ve akıldışı tutkuların köleliğinden kurtulmak, ancak aklın ve Kur'an'ın ölçüsü ile mümkün olur ve insana yakışan da budur.

Kur'an, insanı Ömer'in, Ali'nin, Veli'nin, Said'in, Ahmet'in, Mehmet'in, Hasan'ın, Hüseyin'in, Esad'ın, ananın, babanın, atanın fikir ve inanç kölesi olmaksızın kurtarmak ve böylece onu şartsız ve ön koşulsuz olarak akla çağırmak için gelmiştir. Kur'an, insanın akla başvurarak kendi hedeflerine ulaşabileceğini söyler. Burada önemli olan, insanı akla çağıran

Kur'an olduğu için, akıl ona başvurmadan da iş yapmayacağına inanır. Kur'an, akıllı özgürce çalışmaya çağırıyor, akla aklın almayacağı bir şey de önermiyor. O hâlde, Kur'an'a çağırın da akla çağırıyor, demektir. İkisi birbirinden ayrılmazlar. Bundan dolayı Kur'an'a başvurmayan veya başvurmak istemeyen, Kur'an'ı ben anlamam diyen kimse, bilmeden Kur'an'ı reddediyor, bunda şüphe yok. Kur'an hiç kimseye sen anlamazsın, git falancaya sor diye kendisinden başka bir doğruluk ölçüsü göstermiyor. Kur'an diyor ki; Onların gönülleri vardır, onlarla anlamazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte bunlar hayvanlar gibidir, belki daha da sapkındırlar.⁵ Bu ayetin karşısında her insan kendini toparlamalı, aklını başına almalı, değil midir? Buna göre benim şeyhim, efendim, başkanım şöyle söyledi, ben ona uyarım, demek çok yanlışır; bazı âlimler böyle söylemeyi şirk saymış ve saymaktadır. Ama insanın bilmediğini gidip birinden öğrenmesi, bütün insanlık tarihi boyunca süregelen bir gelenek ve sünneti beşeriyedir. Bilmediğini öğrenmek ayrı şeydir; Allah'ın sözünü dinlemeyip başkasının sözüne uymak ve doğruluğunu sorgulamadan onu uygulamak ayrı şeydir. Kur'an ayrıca, bilmiyorsanız, bilenlere sorun⁶ buyruğunu vermek suretiyle insanı bilgi edinmeye teşvik etmiştir.

5. Araf 7/179.

6. Enbiya 21/7.

İslam'ın inanç, bilim ve kültür tarihinde şunu tespit etmiş oluyoruz: Hz. Muhammed'den sonra (dört halife de dâhil) öyle yanlışlar yapılmıştır ki, bunların bir kısmı Kur'an'a, büyük bir kısmı da hadise dayandırılmıştır. İlk üç asırda bu yanlışlar büyük çalkantılara sebep olmuş, bazı büyük sahabenin yaptığı yanlışlar ve verdiği sözden vazgeçmeleri günümüze kadar kanayan yaralar açmıştır. Ancak bu esnada Müslümanlar, istediklerini söyleyebilme imkânına henüz sahip idiler. Bu üç asırda çok ham, işlenmemiş ve bakir olan ilk nesil Müslüman toplumu, İslam düşüncesinde ve teknesinde önceki medeniyetlerden gelen bilim ve kültürleri yoğurup yepyeni bir medeniyet kurmaya muvaffak oldu. Fakat ilk üç asırdan sonra, önceki ve sonraki yanlışlar din oldu. Bu yanlışların düzeltilmesi yoluna gidilmedi ve bu yanlışlar başka yanlışları peşlerine taktı. Böylece on dört asırda yapılan yanlışlar doğruları ezdi geçti. Doğrusu, bu on dört asır içinde doğrular da vardı. İlk üç asırda doğrular çoğunlukta idi ve söylediği doğruyu yapanlar hâkim durumdaydılar. Önemli bir husus, bu dönemde kimin doğru, kimin yanlış söylediğini anlayanların çok olmasıdır. İkinci önemli bir nokta ise, genellikle insanlar doğruyu da yanlış da bilerek söylüyorlardı.

Ama ilk üç asırdan sonra herkes hep doğru söylediğine ve yaptığına inanmaya başladı. Böylece yanlışlar doğru inançlar olarak söylendi ve kitaplara geçti.

Herkesin doğruluk ölçüsü, şeyhi veya hocası oldu. Hiç kimse bir doğruluk ölçüsü aramaya gitmedi. Çünkü sorgulamayı, şüphe etmeyi küfür ve dinden çıkma saydılar. Böylece Müslümanlar dar boğaza girdi. Bugün Müslümanlar, en eski medeniyetlerin ve kendi medeniyetlerinin, dünyanın en verimli yeraltı ve yerüstü nimetleriyle dolu topraklarında oturdukları hâlde, en geri milletler düzeyinde, karınları aç, birbirinin kuyusunu kazarak ve düşmanlarına öncülük ederek yaşamaktadırlar. İlk asırdaki Müslümanlar doğruyu söylediklerinde onu uygulamaya özen gösteriyorlardı. Yalan söylediklerinde de ondan sakınmaya çalışıyorlardı. Üç asırdan sonra, giderek bayağlaşılarak, tersine çalıştılar ve hâlâ çalışıyorlar. Doğru olarak kabul ettiklerini yapmamaya ve yanlış kabul ettiklerini yapmaya önem veriyorlar. Bu çok dejenere olmuş ahlaki tutum hâlâ bütün hızıyla sürüyor.

Bu on dört asır boyunca din hâline gelen ve gelmeyen yanlışlardan kurtulma imkânı vardır. İşte zaten Kur'an da bunun için Allah tarafından korunmaya alınmıştır. Her çıkmazda insanoğlu ona başvursun, doğrudan saptığı noktaları düzeltsin, yanlışlarını görsün, canlı, cansız ve ölü sevicilikten kurtularak önce Allah'a ve sonra yalnız kendine güvensin diye.

Bu ruhu Kur'an'dan aldığım için insanları Kur'an'a çağırıyorum. Kur'an'ın on dört asır önce getirdiği ruh ve felsefeye çağırıyorum. Kur'an on dört asır

önce nasıl bir yapılanma ve oluşmaya sebep olduysa, ondan daha sağlam ve daha sağlıklı bir yapılanmaya sebep olacak ruhu ve felsefesindeki dinamikliği saklıyor ve bu işlevi yerine getirecek tükenmez gücünü koruyor, yeter ki o güce erişilsin.

İki yüz yıldan beri İslam dünyası, aczini ve yetersizliğini anlayarak içinde bulunduğu çarkı kırıp, dar boğazı aşıp düzlüğe çıkmaya çalışıyor. Ancak bu konuda hâlâ başarıya ulaşamamıştır. Bu işe soynanların başarısızlıklarını, hep yeni bir şey üretmek-sizin geçmişin kutsal sayılan değerlerini yaşatma ve yaşama peşinde olmalarına ve kendilerinden farklı düşünenlere karşı tepki ile hareket etmelerine bağlıyorum. Aşâğılık duygusuna kapılmış ve kaptırılmışlar. Bunun için de şaşkınlık içinde aceleyle neticeye varmak isterken bacakları birbirine dolanıyor. Siyasiler ile ıslahatçılar ayrı telden çaldıkları için ıslahatçı âlimler bütün topluma etki etmede başarısız kalmışlardır. Sonra siyasilerle halk çoğunluktaiken âlimler bir ülkede bir veya iki kişiyi geçmemiştir. Mesela Mısır, yüz sene sonra bugün M. Abduh'un aşlamak istediği İslamî bilimden ve ruhtan geridir de daha ileri değildir.

Bizden öncekiler de ıslah için Kur'an'a çağırmış, ama aynı zamanda Kur'an'ın dışında da doğrular olduğunu ve bunların da doğruluk ölçüsü olarak alınması gerektiğini savunmuş, böylece geleneği ve kültürü sorgulamaya gitmemiş ve yanlışları tespit

edip Kur'an'a göre düzeltme imkânı bulamamışlardır, diye düşünüyorum. Bundan dolayı akıl ve Kur'an'ın dışında bir ölçü kabul etmemek üzere her şeyi Kur'an'dan başlatmaya çağırıyorum. On dört asır içindeki doğruları ve yanlışları gelenek ve tarihî olaylar içinde değil, Kur'an'a başvurarak ortaya koymanın en doğru yol olduğuna inanıyorum. Bunun için Kur'an'a dayanarak içtihat eden, fikir üreten herkesi de yine Kur'an'a başvurarak denetlemek zorunluluğu vardır. Bu hem Kur'an'ın, hem İslam hukuk felsefesinin (usulî'l-fikh) temel ilkesidir. Kur'an dışında hiçbir bilim otoritesi kabul etmemek üzere, yapılanmaya Kur'an'dan başlamak ve yeniden oluşmaya koyulmak; işte bunun İslam'ın temel amacı olduğuna inanarak çalışmak en büyük ibadettir. Ben bunu öğrenciliğim esnasında (1950-1954) kavradım ve 1960'da doktora çalışmamda Kur'an'da kadere iman olmadığını tespit etmekle başlattım. Otuz dört sene sonra başka bir araştırmacı da hadiste kadere iman olmadığını tespit etti.

Bugüne kadar, Kur'an ve hadislere hep mezhep kurucularının gözüyle bakılmıştır. Bugün de öyle. Bugün İslam toplumlarının geri kalma nedeni Kur'an değil mezhep kurucularının ve fakihlerin bize tanıttığı İslam'dır. Doğrudan Kur'an'a başvurmakla bu yanlışlardan kurtulabiliriz. Belki o zaman bir zihniyet değişimi mümkün olur. İslam ülkelerinin içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulmaları, İslam kaynaklarına çok

yönlü ve farklı açılardan bakmalarıyla mümkündür.⁷ Çünkü, Kur'an üzerinde derin derin düşünölmek için indirilmiştir. O, bir müjde ve uyarmadır. İnsanlık tarihinin en ibret verici olay ve hatıralarını bünyesinde barındırmaktadır. İçinde hiçbir kuşku ve çelişki yoktur. İnsanları düşünmeye sevk etmek için gelmiştir.⁸

Öyle görülüyor ki, en zor iş ve en zor ibadet düşünmektir. Düşünen önce bilim yapar; bilim üzerinde düşünürse felsefe yapar. Düşünmek demek, felsefe yapmak demektir. Felsefe yapmak en zor sanattır. Felsefe okumak felsefe yapmak değildir. Bakıyorum da İhsan Turgut'un felsefe yaptığını görüyorum. Çünkü herhangi bir meseleyi ele aldığında, onu felsefe yaparak, onun felsefesini yaparak çözümlüyor. Ele aldığı konuyu herhangi bir filozofun düşünce kalıbına sokarak izah etmiyor. Kendi düşünce yeteneğine göre açıklıyor. Bence felsefe yapmak budur. Sonra felsefe yapmak çoğunluğun anladığı gibi metafizik meselelerle uğraşmaktan ibaret değil, aynı zamanda herhangi sosyal, hukuki, siyasi, ahlaki bir meseleyi alıp felsefi biçimde tutarlı ve mantıklı bir şekilde açıklamak, yorumlamaktır. Ben felsefeyi böyle anlıyorum. Bundan dolayı da insanları, düşünmeye alışınlar, düşünme yetenekleri gelişsin, hem Allah, hem kâinat, hem de kendileri üzerinde

7. İhsan Turgut, *Bir Zihniyetin Çözümlemesi: İslam'a Yeniden Bakmak* (İzmir: 1994), s.26-27.

8. Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'ın Temel Kavramları* (İstanbul: 1991), s.327.